

BILDER AV
BILDER AV
HALLÄNDSK

Bilder av halländsk arkeologi
– en bok tillägnad
Lennart Lundborg

ARKEOLOGI
– EN BOK
– TILLÄGNAD
LENNART
LUNDBORG

Utskrift utges av Stiftelsen Hallands länmuseer, Uppdragsverksamheten, Tollsgatan, 302 31 Halmstad
Länsstyrelsen i Hallands län har bidragit till tryckningen av detta nummer.

Manuskript till Utskrift mottas i form av maskinskrivna manus eller 3,5" disketter i Word Perfect eller Word for Windows.
Författarna ansvarar själva för artiklarnas innehåll.

Redaktör Erik Rosengren

Omslag designat av Staffan Hyll. Inlaga av Monica Bülow-Björk.

Tryckt hos Kopieringsbolaget, Halmstad, 1996.

© Copyright Stiftelsen Hallands länmuseer

ISSN 1102-7290

Innehållsförteckning

Redaktionellt	5

<i>Karin Bauman</i>	
Schaktningskontroller på kyrkogårdar - en utvärdering	7
<i>Anne Carlie</i>	
Arkeologi - en vetenskap med samhällsansvar!	11

<i>Bengt Nordqvist</i>	
Senpaleolitiska jägare och fångstmän längs norra och mellersta Hallands kustområden	15
<i>Robert Hernek</i>	
En mellanneolitisk fångstplats vid Varberg	21
<i>Eva Ryberg</i>	
Dvärgahuset, Jättegraven och andra kistor. En liten exposé över några halländska hällkistor	27

<i>Tore Artelius</i>	
Den återfunna "Kungahögen" - två begravningar från bronsålderns IV-period i Nordvåra	31
<i>Lennart Carlie</i>	
Arkeologen Wilhelm Boye och undersökningarna i Hasslöv, 1868-69	39

<i>Lars Lundqvist</i>	
Skreaprojektet: om ett halländskt bebyggelserum under brons- och järnålder	49
<i>Bo Strömberg</i>	
Variationer av gravfält och gravfältsstudier	57
<i>Giesela Ängeby</i>	
Långhusen i Orrea. Ett frö till förståelsen av bebyggelsen vid Fjärås Bräcka under äldsta järnålder	73
<i>Gundela Lindman</i>	
Yngre järnåldersbebyggelse i halländsk kustbygd	81

<i>Per Wranning</i>	
Laholmstrakten under vikingatid och tidigmedeltid	87
<i>Jan-Erik Augustsson</i>	
Senmedeltida andaktsfigurer av keramik	97
<i>Björn Petersen</i>	
"Anläggning 8" - Visst var det Rådhuskällaren?	101
<i>Lena Bjugger & Erik Rosengren</i>	
Kyrkan i "Scuthmanslef"	103

<i>Ing-Marie Nilsson</i>	
Kurtinmurar och utanverk i södra Halmstad - ett bidrag till Halmstads fästningsverks historia	115
<i>Christina Rosén</i>	
Keramik hos borgare och bönder	121

Yngre järnåldersbebyggelse i halländsk kustmiljö

Gundela Lindman

I Ölmevalla socken i norra Halland ligger odlingsmarkerna på lerjordar med havet i väster och de skogsklädda bergen i öster. Socken är rik på ensamliggande stensättningar och rösen, vilka placerats på krön och avsatser. Däremot finns endast enstaka exempel på gravfält i socknen.

En nyligen utförd arkeologisk undersökning i samband med utbyggnaden av dubbelspåret för Väst kustbanan (Lindman, manus) avslöjade en boplatz med bebyggelse lämningar huvudsakligen från vikingatid. Inslag från andra perioder fanns också.

Den yngre järnåldern var länge dåligt företräd bland boplatserna i Halland. Först under den senaste tioårsperioden har lokaler som t ex Varla, Falkagård, Slöinge och Ösarp erbjudit exempel på den yngre järnålderns och den tidiga medeltidens gårdar och bytomter. Boplatzen som här skall beröras har ingen direkt rumslig anknytning till historisk gårdsbebyggelse. Frågan om bebyggelsestrukturen och de historiska gårdarnas framväxt under yngre järnålder i socknen utökas därmed till ett vidare fält utöver den traditionella diskussionen om yngre järnålderns lämningar på gårdstomterna.

En boplatz i Flamsnäs i Ölmevalla socken

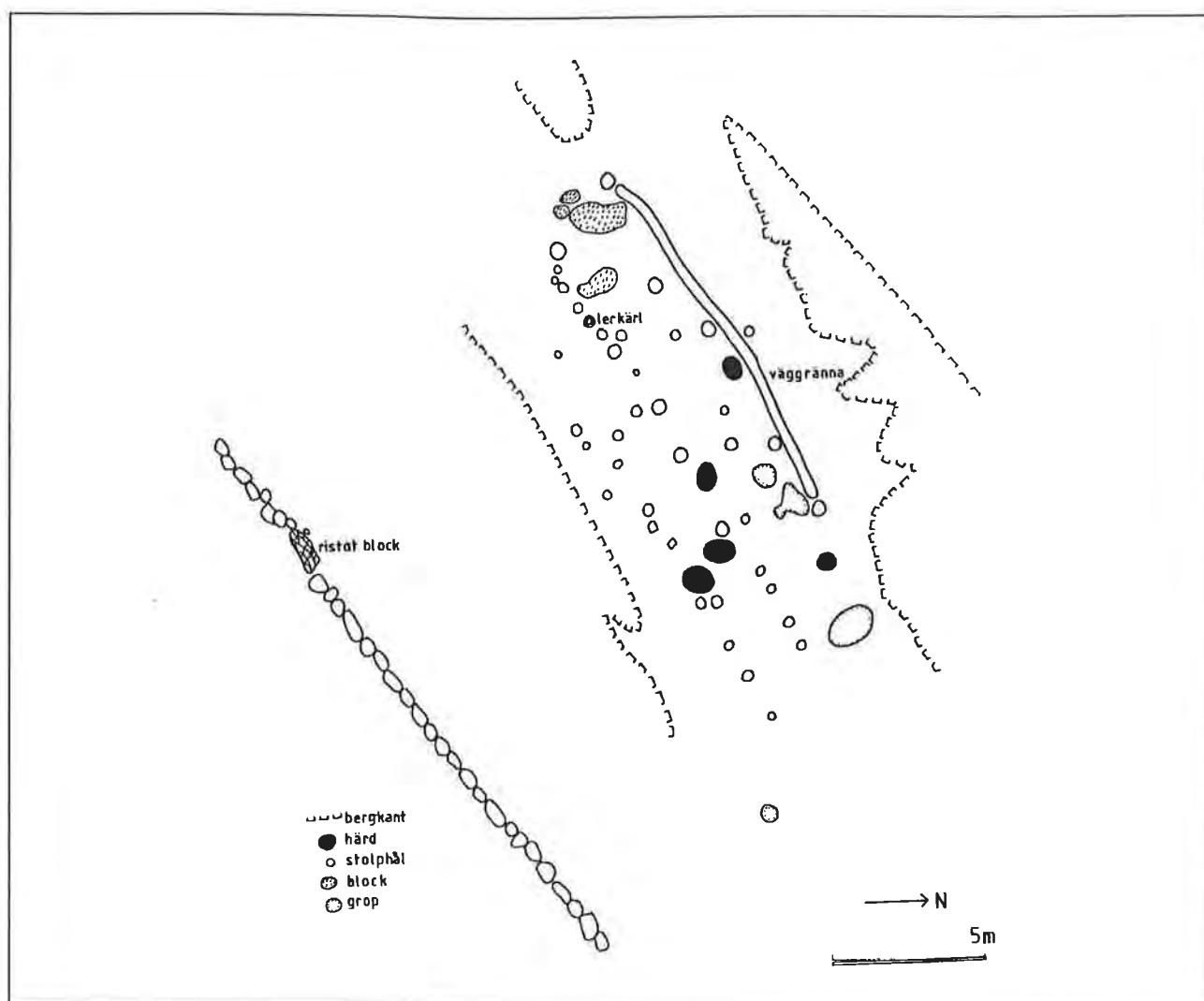
Boplatzen låg i Flamsnäs ca 400 m sydväst om kyrkan. Här undersöktes vad som tolkades som lämningarna av två hus tillsammans med härdar och gropar. Boplatzen låg på sydvästra sidan av en låg bergkulle ca 500 m från nuvarande havsstrand och 10-12 m över

havet. Särskilt anmärkningsvärt var att lämningarna låg inklämda på ett trångt utrymme mellan parallella bergsryggar. Huset upptog större delen av den tillgängliga plana moränmarken. I nordväst var bergväggen ca 2,5 m hög och i sydöst fanns en av inlandsisen väl slipad bergsrygg på ca 1 meters höjd. I detta avseende liknar inte boplatzen andra undersökta lokaler från järnålder eftersom man vanligen utnyttjat platser utan terrängmässiga begränsningar. Ytterligare längre mot sydöst vidtog en åker med styv lerjord. Här saknades alla spår av anläggningar.

Det undersökta området omfattade ca 250 m². På ytan fanns stolphål som visar strukturen av två hus, härdar och några smärre gropar samt en väggränna, se planen (fig 1). De två husen låg så tätt att de sannolikt inte har fungerat samtidigt.

Det ena huset upptar en yta på 13x4 m och kan ha varit indelat i mindre utrymmen, vilket antyds av några stolphål inom husytan. I den norra delen av huset fanns ett tunt skikt av kringrörd och packad kulturjord som sannolikt utgjorde rester av golvet. Inga fynd påträffades inom husytan som kan knytas till anläggningen. Huset avgränsades i nordväst av en kraftig väggränna. På grund av dateringen av denna är det något osäkert om den tidsmässigt hör ihop med stolphålen, men det mesta talar för att den utgjort ena väggdelen mot nordväst i ett hus för övrigt konstruerat med en stomme av kraftiga takbärande stolpar.

Till den rustika karaktären bidrar även det förhållande att i den södra delen av huset låg ett större och två mindre jordfasta block inbyggda i huset. Huset dateras genom ¹⁴C-analys av en bränd trästolpe i ett stolphål (A38) till vikingatid.

Figur 1. Plan över undersökningsytan.

Det andra huset har ingen klar avgränsning, men kan tolkas som minst 10 m långt. Avståndet mellan stolpparen var 2,6 m. Några av stolphålen här var fyrkantiga till formen. Huslämningen är odaterad.

På boplatstyten fanns även några härdar och några små obetydliga gropar utan fynd. Två härdar (A1 och A13) har daterats till vikingatid.

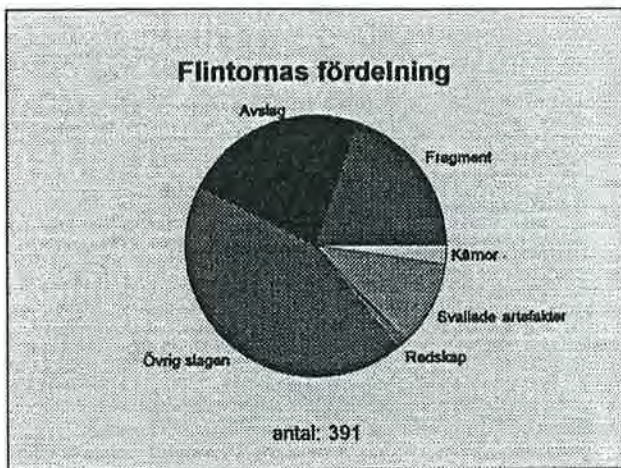
¹⁴C-prover från boplatsten i Flamsnäs

Labnr	Anl	Typ	BP	Kalibrerat värde *
Ua-7486	A1	Hård	1155±65	AD 789–979
Ua-7591	A15	Väggränna	2490±90	BC 792–407
Ua-7590	A13	Hård	1090±50	AD 892–1011
Ua-7592	A38	Stolphål	1105±55	AD 887–1005

* enligt Stuiver and Pearson 1993 och Pearson and Stuiver 1993

I en mindre grop hittades resterna av en nergrävd lerkruka. Keramiken bestod av kraftigt sönderfallande, spjälkade skärvor av mellanmagrat, medelgrovt gods. Kärlet har varit delvis rabbat.

Förutom keramiken fanns också en del flinta på ytan. Mesta delen påträffades på den avbanade ytan utan någon synlig kontext med anläggningarna. Flintfynden utgörs av ett mycket blandat material av olika flinttyper och en mindre andel svallade artefakter. Sannolikt representerar flintan olika tidsperioder alltifrån mellaneneolitikum, via bronsålder och fram till järnåldern. Här finns ett fåtal svallade spån och 4 svallade mikrospån samt bl a en konisk kärna. Övriga redskap (ett borrh och avslag med retusch) kan inte dateras. Ingen flinta med säkra tecken på att metallhammare använts har kunnat konstateras. Fördelningen mellan redskap,

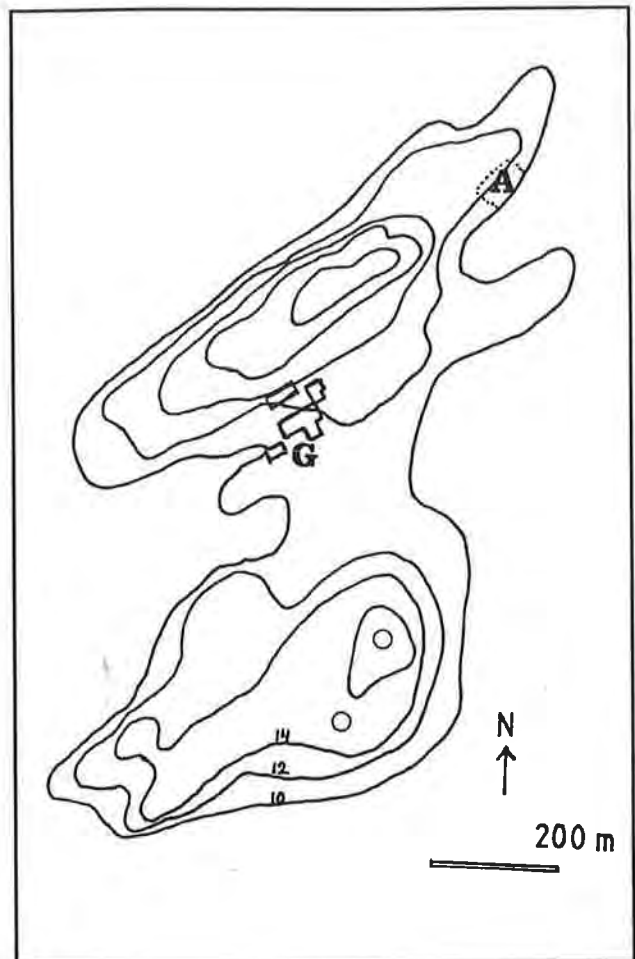
Figur 2. Flintornas fördelning på boplatsen. Totala summan artefakter är 391.

avslag motsvarar vad som brukar vara typiskt på västsvenska boplatser, dvs andelen "redskap" är mycket låg i förhållande till avslag och övrig slagen flinta (fig 2).

Naturmiljön

Med utgångspunkt från uppmätta värden vid Fjärås och Åsa (jfr Påsse 1986, s 89) är det rimligt att anta att den lägsta regressionsnivån för undersökningsområdet legat på omkring 7 m över havet. Högsta postglaciala transgressionsgränsen för ca 7000 år sedan ligger i området på ca 18–20 m. Enligt Påsses strandlinjekurva (1986, s 87) torrlades boplatsoområdet för första gången för knappt 5000 år sedan.

När området steg upp ur havet utgjorde det till en början en liten ö omgiven av grunt vatten (fig 3). Något senare bör platsen legat intill sankta strandängar. Ön har varit mycket bergig och tämligen otillgänglig för vistelse och verksamheter. Ett märkligt förhållande är att platsen där husen stått var vad man närmast kan kalla vattensjuk. Trots att det inte regnat på flera veckor vattenfylldes vid undersökningen alla gropar och sänkor på ett par timmar. En enkel brunngrop var uppgrävd 15 m sydväst om boplatsen, vilket kan tyda på en källåder där.

Figur 3. Strandlinjen på 10 m gör området till en mindre ö. Gården Glänna (G) är belägen i passet mellan de två bergknallarna på ön. Boplatsen markerad nära norra spetsen (A). På krönet i södra delen ligger två stensättningar.

Vedartsanalyserna har visat lövträd av ek, alm, björk och al. Fröer påträffades i fyllningen till vägg-rännan. Dessa är dock ännu ej analyserade.

Det ristade blocket i Flamsnäs

10 m söder om huslämningarna fanns som en extra krydda en märklig ristad sten. Den låg placerad i gårdsgården mellan bergsområdet och åkern. Blocket har troligen tagits från en plats ca 30 m nordväst om undersökningsytan där spår i bergskanten visade att delar av berget spruckit loss.

Ovansidan på blocket var flat och jämn. Den nättliknande ristningen bildades av 11–25 cm ojämna fält

Figur 4. Det ristade blocket är 1,2x0,8 m stort och 0,45 m högt. Foto Gundela Lindman.

(fig 4). Det är uppenbart att naturbildade sprickor ursprungligen funnits på ytan. Dessa verkar ha fungerat som en inspiration för den som ristat stenen. Sprickorna har byggts på och huggits jämna och djupa. Det råder ingen tvekan om att det är en ristning gjord av människohand och att det dessutom har tagit en hel del tid att framställa mönstret som är uthuggt med omsorg med stenverktyg. Blocket hade slagits av i ena kanten, efter det att mönstret huggits ut, vilket kan ha skett i samband med att stenen anpassades på sin plats i gårdsgården.

Mönstret har så vitt jag kan bedöma inga kända paralleller inom hällristningssfären. Detta gör att man snarast vill tro att det är ett personligt initiativ av någon som iakttagit sprickorna i berget och blivit inspirerad. Man kan föreställa sig att någon velat fördriva tiden, kanske en vallpojke som väntat på att det skulle bli

kväll och dags att driva hem djuren. Samtidigt ligger blocket mycket nära boplatsen vilket naturligtvis ökar möjligheten för att här finns ett samband med vistelse på platsen under t ex bronsåldern eller järnåldern.

Flamsnäsboplatsen i relation till kända gårdar/byar

Ölmevalla sockens gårdar ligger på ett karaktäristiskt sätt inklämda mot bergssidorna. De flesta gårdarna finns i norra delen av socknen. Bebyggelsen ute på näset, som är en drumlinbildning, har ursprungligen legat samlad i Ölmanäs by och i söder har Åsa ursprungligen varit en stor by.

Sockennamnet härrör från den ursprungliga kyrkbyn (Ståhl 1980, s 196), vilken idag benämns Ölmevalla prästgård. Prästgården ligger centralt i socknen med

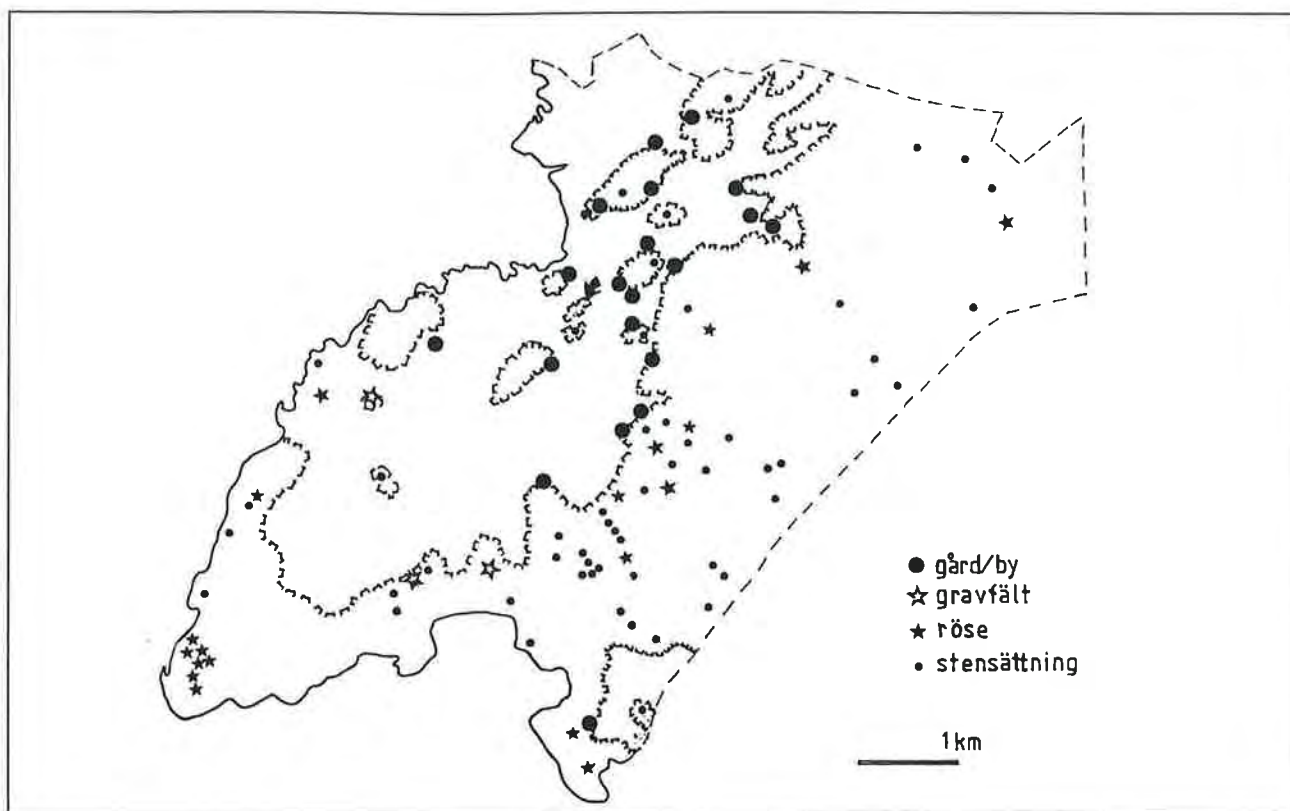
Figur 5. Utdrag ur lantmäterikarta över Ölmevalla socken. Laga skifte 1841. Boplatsen i Flamsnäs markerad med en pil.

några omgivande gårdar, Flamsnäs, Nygård och By, vilka förmodas ha utgjort ett slags gemensamt komplex.

Ursprunget till namnet Flamsnäs är dunkelt: ett antagande är att förleden syftar på flam i betydelsen "sank äng". Förklaringen stämmer bra med förhållandena på platsen. Gårdstomten, vilken numera är övergiven, var enligt laga skifteskartan belägen 300 m nordväst om Flamsnäsboplatsen strax söder om nuvarande kyrkan. En del av fastigheten benämnd Glänna, med betydelsen "glänta" (Ståhl 1980, s 197), ligger avskild genom berg drygt 200 m sydväst om Flamsnäsboplatsen.

Flamsnäsboplatsen i relation till kända gravar

I Ölmevalla socken finns drygt hundratalet gravar, främst av typen stensättning och röse. Totalt har enligt den senaste inventeringen registrerats 54 lokaler med stensättningar, 2 högar och 15 röselokaler. I de allra flesta fallen ligger gravarna som solitärer. I socknen finns även två mindre gravfält med stensättningar (varav ett är försvunnet) samt ett gravfält med 11 resta stenar. Lokaliseringen av gravarna i förhållande till de historiskt kända gårdarna/byarna framgår av figur 6.

Figur 6. Ölmevalla socken, gårdar/byar med belägg från 1400–1600-talet samt samtliga lokaler med rösen, högar, gravfält och stensättningar. På figuren visas även fördelningen mellan berg och odlade marker. Boplatsen i Flamsnäs markerad med en pil.

Spridningsbilden visar ett markant mönster med gravarna i bergsmarkerna vid kusten eller längre österut och gårdarna knutna till lermarkerna.

Avslutning

Boplatsen har inslag från olika tidsperioder. De svalade spånen och mikrospånen pekar mot den tidigare användningen av platsen vid jaktexpeditioner i kustbandet. Det rabbade kärlet och ^{14}C -dateringen av kol från bronsåldern visar mot fortsatt användning. Kanske rentav det ristade blocket också hör till denna period. Mest använd tycks platsen ha varit under vikingatid då hus byggts och härdar anlagts i anslutning till husen.

Vilka som byggt dessa hus kan man endast spekulera omkring. Det verkar inte som om Flamsnäsbo-platsen skulle kunnat vara en del av gårdsbebyggelsen i Flamsnäs eller Glänna. Likaså tycks tanken på en fångstboplats eller herdebostad vara ganska långsökt.

Mot det talar den rumsliga närheten till socknens centrum och alla de övriga gårdarna och byarna i Ölmevalla. Platsen ligger illa till för aktiviteter med anknytning till handel eller fiske. Det som lättast låter sig tänka är att husen representerar någon form av undantag av personer som frivilligt eller ofrivilligt bodde skilt från gårdarna: t ex äldre på undantag, fattiga eller sjuka eller några som sysslade med någon specifik aktivitet som krävde viss avskildhet.

REFERENSER

- Lindman, G. Arkeologiska undersökningar för dubbelspåret genom Ölmevalla och Frillesås. Riksantikvarieämbetet UV Väst. Rapport. (manus).
 Pearson, G.W. & Stuiver, M. 1993. Radiocarbon 35, s 25–33.
 Påsse, T. 1986. Beskrivning till jordartskartan. Kungsbacka SO. SGU Serie Ae. Nr 56. Uppsala.
 Stuiver, M. and Pearson, G.W. 1993. Radiocarbon 35, s 1–23.
 Ståhl, H. 1980. Ortnamnen i Hallands län. Del 3. Uppsala.
